

מעמדה הבין-לאומי של ישראל

אלון ליאל

הקדמה – התחזקות הימין הישראלי וקריסת תהליך השלום

בשנים 1993-1994 התחולל שינוי חיובי משמעותי בקשר הישראלי-פלסטיני. לראשונה הגיעו הצדדים לסיכומים מרחיקי לכת, שנחתמו בספטמבר 1993, ומופְּרִים בלשון העם כ'הסכמי אוסלו'. בשני הצדדים, הישראלי והפלסטיני, הייתה באותה עת מנהיגות סמכותית ונחרצת, ונראה היה, באזור ובעולם, שהסכסוך הישראלי-פלסטיני צועד לקראת פתרון.

רצח רבין בנובמבר 1995, האינתיפאדה השנייה, על גל האלימות הנורא שאפיין אותה (2001 – 2003), וההתנתקות מעזה ומצפון השומרון (2005), שהביאה להשתלטות חמאס על עזה, היו ציוני דרך חשובים בהתחזקותו ההדרגתית של הימין הישראלי. במקביל, ניסיונותיו הכושלים של אהוד ברק בקמפ-דויד בשנת 2000 להגיע להסכם עם הפלסטינים, ושל אהוד אולמרט שמונה שנים מאוחר יותר, חיזקו את גרסת ה'אין פרטנר' בציבוריות הישראלית, העצימו את העוינות והחשדנות, וקיבעו את ניצחון הימין בזירה הפוליטית הפנימית בישראל. לראש הממשלה המנוסה והאפקטיבי, בנימין נתניהו, היה כמובן חלק מרכזי בניצחון הפוליטי הזה, בעיקר בעשור האחרון.

ערב בחירות מארס 2015 בישראל, יממה לפני פתיחת הקלפיות, כאשר מרבית הסקרים חזו ניצחון ל"מחנה הציוני" האופוזיציוני, הכריז נתניהו: "תבחרו בי ולא תהיה מדינה פלסטינית". בדיעבד הסתבר שהצהרה זו, שסתרה התבטאויות קודמות של נתניהו בנושא שתי המדינות, סייעה לו ביום הבחירות. לאחר ניצחונו עמל נתניהו פחות על הסתרת נטישת רעיון שתי המדינות: בהסכם הקואליציוני שחתם בשנת 2015 כבר לא נכלל המונח "שתי מדינות". שנה

מאוחר יותר, כאשר אותה "המחנה הציוני" על נכונותו להצטרף לקואליציה אם יושב המונח "שתי מדינות" להסכם, לא היה נתניהו מוכן להבטיח זאת, והשיחות להרחבת הקואליציה נכשלו. זאת בניגוד גמור להתבטאויות עבר של נתניהו בעד שתי מדינות, בנאומיו בישראל, ובעיקר באו"ם.

סקרים שהוצגו ב'וועידת השלום' של עיתון "הארץ" (3 בנובמבר 2015) הצביעו על מגמת עלייה מפורשת בחלקו של הציבור הישראלי שמגדיר עצמו 'מין', ועל ירידה מקבילה בחלקו של הציבור המגדיר עצמו 'שמאל'. ביוני-יולי 2015 הכריז נתניהו גם על כוונתו למנות מספר מינויים דיפלומטיים פוליטיים בחו"ל, בהם דני דיין, יו"ר מועצת יש"ע לשעבר, ושר המדע, דני דנון, שניהם מהמתנגדים החריפים של רעיון שתי המדינות, בזאת אותה נתניהו על מתקפה דיפלומטית בין-לאומית על רעיון המדינה הפלסטינית.

מגמת ההתרחקות מרעיון שתי המדינות התחזקה מאז עליית הנשיא דונלד טראמפ לשלטון בארצות הברית בתחילת 2017. הקשר המיוחד של נתניהו עם הנשיא טראמפ, וסדרה של החלטות אמריקניות פרו-ישראליות דרמטיות, כגון ההכרה של וושינגטון בירושלים כבירת ישראל (נובמבר 2017); נטישת ארצות הברית את ההסכם עם איראן בנושא ההגבלות על הגרעין; ובמיוחד ההעברה בפועל של שגרירות ארצות הברית מתל אביב לירושלים (מאי 2018), חיזקו מאוד את נתניהו בזירה הפוליטית בישראל. יתר על כן, שורה של הצלחות במישור הצבאי-מודיעיני מול איראן, דוגמת העברת הארכיון הגרעיני האיראני בשלמותו לישראל; הפצצות מדויקות ונעדרות תגובה של כוחות איראניים על אדמת סוריה; ומערכת יחסים מתואמת ומתמשכת בין נתניהו לנשיא הרוסי פוטין, השלימה סדרה של 'מופעים' בין-לאומיים, שהפכו את נתניהו בעיני הציבור הישראלי ל'כוכב'. גם החקירות המשטריות הנמשכות נגדו בשורה משמעותית של נושאים לא פגעו במעמדו.

מעמד בטוח ויציב מסוג זה בפוליטיקה הישראלית לאחר 13 שנות שלטון וללא תהליך שלום ברקע מזה שנים, יצר עבור נתניהו הישג פוליטי פנימי, שמאפשר לו להנהיג שינויי מדיניות, והוא אכן בחר בשינויים (דוגמת האצת קצב הבנייה בהתנחלויות) המרחיקים לפי שעה עוד יותר את האפשרות לחידוש תהליך השלום ולהסכם כלשהו עם הפלסטינים.

העם הפלסטיני, כמו גם מחנה השלום הישראלי, נשאו בשנים האחרונות פניהם לחו"ל, ותלו בעולם את תקוותיהם לחידוש תהליך השלום. אזהרות אנשי שמאל על 'הצונאמי המדיני' שבפתח לא התממשו. גם ההסברים שלפיהם ישראל כ'מדינה אחת' דו-לאומית שלא תצליח להיפרד מהפלסטינים, תהיה בפועל מדינת אפרטהייד – לא זעזעו כמעט איש, לא בישראל ואף לא ברחבי העולם.

בסקירה שלפנינו נבדוק את ההתרחשויות במעמדה הבין-לאומי של ישראל מאז קרס תהליך השלום בארבעה מישורים שונים: המישור הבילטרלי; המישור המולטילטרלי; החברה האזרחית הבין-לאומית והעולם היהודי. ננסה לבחון אם ובאיזו מן הזירות מתרחשים בכל זאת אירועים שיש בהם כדי להשפיע על ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני או בסכסוך הישראלי-ערבי בכללו.

הזירה הבילטרלית נוכח התפוגגות חזון שתי המדינות

המחצית השנייה של 2014 עוררה אצל הפלסטינים תקוות שהעולם שוב מתערב בסכסוך, או לפחות אירופה המערבית, שנושא זכויות האדם היה נר לרגליה. בשוודיה ניצחו הסוציאל-דמוקרטים בבחירות, וממשלתה החדשה הכירה בפלסטין, מה שהוביל לתגובות נזעמות בישראל. ממשלת ישראל קראה לשגרירה בשטוקהולם להתייעצויות בירושלים. שר החוץ ליברמן לעג לשוודים על חוסר הבנתם את העניינים המורכבים של המזרח התיכון ("זה לא פשוט כמו להרכיב היתים של 'איקאה'"), וקרא לציבור הישראלי לא לרכוש את הריטי החברה השוודית. השגריר הישראלי נשאר בירושלים ארבעה חודשים. כל זה לא הניא את השוודית מעמדתם.

ההמשך היה מעודד מבחינת הפלסטינים: באוקטובר 2014 קרא הפרלמנט הבריטי לממשלתו ברוב עצום (274 בעד, 14 נגד) להכיר בפלסטין, ובעקבותיו הלכו עוד כעשרה פרלמנטים מערב-אירופיים, בהם הצרפתי, הספרדי, האירי, הפורטוגלי והפרלמנט האירופי בבריסל, במה שנראה היה מומנטום פרו-פלסטיני במערב אירופה כולה. מגמה זו שיקפה גם את החלשת מעמדה של ישראל במערב אירופה בעקבות מבצע "צוק איתן", מבצע שכלל כניסה קרקעית של צה"ל לעזה, אבידות בהיקף נרחב לפלסטינים והרס רב ברחבי הרצועה.

אולם אירועי הטרור הנוראים של דאע"ש בפאריז בתחילת ינואר 2015 חיסלו את המומנטום הזה. העצרת הענקית נגד הטרור שנערכה בבירה הצרפתית, שבה בלטה השתתפותו של בנימין נתניהו, כמו גם הפגנות דומות בשאר היבשת, הציתו גל אנטי-אסלאמי באירופה, שפגע פגיעה ניכרת בתנופה הפלסטינית. החיבור שחיבר ראש הממשלה נתניהו בין החמאס ודאע"ש נקלט באירופה בנקל, והסב לפלסטינים נזק רב.

בהמשך להיחלשות זו של הקמפיין הבין-לאומי הפלסטיני, פעלה ישראל באופן נרחב להרחבת קשריה הדיפלומטיים למקומות חדשים. השנים האחרונות היו נוחות מאוד לישראל בזירה הבילטרלית הבין-לאומית. דגש ישראלי שהושם על יבשת אפריקה הביא בעקבותיו ביקורים הדדיים רמי דרג וכינון יחסים עם מספר מדינות אפריקניות, במה שנראה היה גל של לגיטימציה ואף אהדה לישראל ביבשת, כולל פגישה בין נתניהו לבין שליט סודאן, שנחשבה למדינת אויב עד לא מכבר. כמו כן הקדישה ישראל מאמץ ניכר לחיזוק יחסיה עם מדינות מזרח אירופה והבלקן, בראשן יוון, הונגריה, צ'כיה ופולין. גם עם מדינות בולטות באסיה, כגון הודו וסין, שופרו היחסים הבילטרליים.

השינוי הדרמטי לטובתה של ישראל התרחש במערכת יחסיה עם ארצות הברית. במרבית שנות כהונתו השקיע ממשל אובמה מאמצים רבים לחידוש ולהנעת תהליך שלום בין ישראל לפלסטינים ולבלימת הבנייה בגדה המערבית. משקשש אובמה במאמציו, הוא הטיל את האשם בעיקר על ממשלת ישראל. השינוי שחל בעמדה האמריקנית ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני עם כניסתו של הנשיא דונלד טראמפ לבית הלבן, ששיאו בהעברת השגרירות האמריקנית לירושלים, סיפק לממשלת נתניהו רוח גבית חסרת תקדים גם בזירה הבין-לאומית.

ישראל זכתה לשנתיים דיפלומטיות מוצלחות ביותר גם בשנים 2017-2018: היא הידקה יחסים עם מדינות שעד אז כמעט לא היה לה קשר איתן, בראש ובראשונה עם סעודיה ועם מדינות המפרץ הפרסי. גם היחסים ההדוקים עם מצרים וירדן, יחסים המבוססים על שיקולים ביטחוניים בעלי אופי קיומי למשטרים בקהיר ובעמאן, צלחו מבחנים לא פשוטים בשנים אלה. נוכח הקשר החזק בין וושינגטון וירושלים נכנסה אירופה לעמדת המתנה, בעוד מרבית מדינות העולם נותרו אדישות למדי לסוגיה הישראלית-פלסטינית. בה בעת היוותה העברת השגרירות האמריקנית לירושלים מכה מוראלית קשה לפלסטינים. בשלהי 2018, נוכח המהפך השלטוני בברזיל, חל שיפור ניכר גם ביחסי ישראל-ברזיל, ונתניהו ערך בה ביקור ממלכתי והתקבל בכבוד מלכים.

הרג 62 מפגינים פלסטינים בירי אש ביום העברת השגרירות האמריקנית לירושלים, 14 במאי 2018, הוביל למספר מהלכי מחאה עולמיים כלפי ישראל בזירה הבינלאומית, בעיקר מצד דרום-אפריקה וטורקיה. המהלכים כללו החזרת שגרירים, אך לא הובילו לניתוק היחסים הדיפלומטיים בין שתי מדינות אלה לבין ישראל. העברת השגרירות האמריקנית לירושלים גררה החלטות דומות של גואטמלה ופרגוואי (שחזרה בה מאוחר יותר), והתלבטות מוצהרת בסוגיה אצל מספר מדינות נוספות ברחבי העולם, שתיים מהן, צ'כיה ורומניה, חברות באיחוד האירופי. ממשלת ישראל ציינה את העברת השגרירות האמריקנית לירושלים כאירועי השיא של יום עצמאותה ה-70.

הזירה המולטילטרלית – פיפ"א כמקרה מבחן

במקביל לרפיון שנוצר בפעילות הפרו-פלסטינית בשנים האחרונות בפרלמנטים המערב-אירופיים, החלו הפלסטינים לקדם מספר יוזמות ברמה המולטילטרלית. הבולטת שבהן הייתה החלטה של מוסדות האיחוד האירופי בבריסל בנוגע לסימון תוצרת תעשייתית וחקלאית של ההתנחלויות בגדה המערבית (נובמבר 2015). יוזמה זו, שזכתה לתמיכה של מרבית מדינות מערב אירופה, נכשלה בסופו של דבר במבחן הביצוע, כאשר מדינות מזרח אירופה מסתייגות ממנה ואף מקפידות שלא לבצע החלטות שונות של מטה האיחוד האירופי בעניין. ישראל, כמובן, ראתה בטרפוד ההחלטה לסימון תוצרת ההתנחלויות הישג דיפלומטי גדול. גם הניסיונות של הרשות לקבלת פלסטין כמדינה חברה באו"ם נכשלו, נוכח הצורך ברוב של תשע חברות במועצת הביטחון לשם השגת יעד זה.

תוך הישענות על הניסיון באיחוד האירופי להפרדה (דיפרנציאציה) בין ישראל לשטחים הכבושים, גלשו הפלסטינים לתחום הכדורגל. שר הספורט הפלסטיני, ג'יבריל רג'וב, העלה ב-2015 דרישה בפיפ"א (שם מכהנת פלסטין כחברה מלאה) להוציא מהתאחדות הכדורגל הישראלית שישה מועדוני כדורגל הפועלים בהתנחלויות (המועדונים של אריאל, בקעת הירדן, קריית ארבע, מעלה אדומים ופסגת זאב). הטענה הפלסטינית הייתה זו: כיוון שהמועדונים הללו פועלים בשטח פלסטיני, ללא הסכמת פלסטין הם אינם יכולים להמשיך לפעול במסגרת התאחדות הכדורגל הישראלית.

בפיפ"א, שבו חברות יותר מ-190 התאחדויות כדורגל לאומיות, הסתמן רוב תומך לדרישה הפלסטינית, אך בלחץ ישראל נדחתה ההכרעה. לצורך בחינת הנושא

הוקמה ועדה מיוחדת בראשות הדרום-אפריקני טוקיו סקוואלה. סקוואלה, שהיה אסיר בתקופת האפרטהייד וממקורבי נלסון מנדלה, ביקר באזור פעמים אחדות, נפגש עם נתניהו ועם אבו מאזן, ונחשף למערכת לחצים כבדה משני הצדדים, שנטרלה בהדרגה את השפעתו. בקונגרס פיפ"א שהתקיים במאי 2017 בהודו, כאשר הנשיא טראמפ כבר מכהן בבית הלבן, הגיעה מערכת הלחצים הישראלית-אמריקנית על ראשי פיפ"א לשיאה. תוך הישענות על המלצת מועצת פיפ"א (פורום מצומצם יותר), החליט הקונגרס למנוע למעשה הצבעה במליאה בנושא ולגנוז אותו. התבוסה הפלסטינית בפיפ"א סימנה שוב את יחסי הכוחות הישראלים-פלסטינים בזירה המולטילטרלית הבין-לאומית.

בימיה האחרונים של שנת 2016, בהובלת הנשיא האמריקני היוצא, ברק אובמה, דנה מועצת הביטחון של האו"ם בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני, וקיבלה החלטה רבת-משמעות בנושא ההפרדה בין ישראל לשטחים הכבושים. החלטת מועצת הביטחון 2334, שהתקבלה ברוב של 14 מתוך 15 חברות מועצת הביטחון ובהימנעות אמריקנית, גינתה מפורשות את הכיבוש, וקבעה שההתנחלויות בשטחים הכבושים אינן חוקיות. ההחלטה גם תמכה חד-משמעית בפתרון שתי המדינות ובחלוקת ירושלים, וקראה לצעדים ממשיים נגד ההתנחלויות ותוצרתן. החלטה זו הייתה המכה הדיפלומטית הקשה ביותר שספגה ישראל בשנים האחרונות. השגרירים בסנגל ובניו זילנד (מדינות שהצביעו בעד ההחלטה) הוחזרו להתייעצויות ממושכות בירושלים, ומחאות ישראליות נמרצות הושמעו גם בפני בריטניה, צרפת ויפן, שנמנו אף הן עם התומכות בהחלטה.

כניסתו של הנשיא דונלד טראמפ לבית הלבן בחלוף שבועות ספורים שינתה את ההתייחסות להחלטת 2334 מקצה לקצה. ממשל טראמפ הסתייג ממנה ותקף קשות את האו"ם על קבלתה. ברוח הישגי ישראל בזירה הבין-לאומית המולטילטרלית, גם החלטה זו כמעט ולא יושמה על ידי חברות האו"ם, והשפעתה נותרה מזערית עד לרגע זה.

גביבי אמריקני מלא ניצחה ישראל כמעט בכל פורום מולטילטרלי חשוב בשנים האחרונות. מאונסק"ו, שם הפסידה ישראל בשתי הצבעות חשובות, היא פרשה יחד עם ארצות הברית. את הישגיה במערכה הבילטרלית וגם בזו המולטילטרלית ניתן להגדיר (במונחים מתחום הספורט) כנוקָאאוט דיפלומטי ישראלי לפלסטינים.

מעמדה האזורי של ישראל במזרח התיכון

בעשור האחרון חלה במזרח התיכון דרמה של ממש בכל הנוגע למעמדה של ישראל. לאחר הקמתה היה העולם הערבי מאוחד בעוינותו ובהסתייגותו ממדינת ישראל. הביטוי הצבאי המוחשי להתנגדות החל במלחמת העצמאות ונמשך בסדרה ארוכה של עימותים צבאיים לכל אורך שנותיה. כמעט בכל עשור חוותה ישראל מלחמה, וגם בין המלחמות כמעט שלא ידעה שנים גועות. במקביל נקט העולם הערבי גם חרם כלכלי על ישראל ועל שותפותיה המסחריות, חרם שהחזיק מעמד עד לחתימת הסכמי אוסלו, והוסר רק באמצע שנות התשעים. שונות בגישתן לישראל כבר בשנות החמישים והשישים היו איראן וטורקיה, שתי המדינות הלא-ערביות הבולטות באזור. עם איראן נוצרו

יחסים ביטחוניים וכלכליים חשובים עד שלהי שנות השבעים, ועם טורקיה כוננו יחסים דיפלומטיים כבר ב-1949, שכללו אף הם תכנים ביטחוניים. הקשר עם הטורקים היה גלוי, ידע עליות ומורדות, ובתקופות הטובות יותר כלל גם קשרי מסחר, תרבות וספורט ענפים.

ב-1958 נחתמה באנקרה על ידי ראשי הממשלה דוד בן גוריון ועדנן מנדרס "ברית הפריפריה", שכללה את איראן, טורקיה, ישראל ואתיופיה. זוהי ברית ביטחונית ביסודה, שבמובנים רבים הייתה הגשמת חלום עבור מייסדי המדינה. הברית עם אירן קרסה בינואר 1978 עם ההפיכה האסלאמית. גם עם טורקיה התרחשה קריסה הדרגתית בשנות השישים והשבעים של המאה הקודמת, ושיאה דאז היה בהודעה טורקית על הורדת דרג היחסים עם ישראל בעקבות "חוק ירושלים" (החלת החוק הישראלי על מזרח ירושלים).

בשלהי שנות השבעים של המאה הקודמת מצאה עצמה ישראל ללא שותף אסטרטגי במזרח התיכון.

ביקור סאדאת בישראל ב-1977 אירע אם כן ברגעי השפל הקשים ביותר של ישראל במזרח התיכון – במקביל להתפוררות "ברית הפריפריה". הסכם השלום עם מצרים שבא בעקבותיו (1982) הביא לשלום אסטרטגי, ראשון מסוגו, עם החשובה במדינות ערב באותה עת. השלום לא התפתח ליחסים משמעותיים בתחומים האזרחיים, אך הביא לשקט מתמשך בגבול הדרומי, גבול שידע בעבר מלחמות עקובות מדם. הצהרת העקרונות שגובשה באוסלו ונחתמה בושינגטון ב-1993, וכן חתימת הסכם השלום עם ירדן (1994) שבאה בעקבותיו, חוללו שינוי כיוון מהותי נוסף. עצם העובדה שחלקים בלתי מבוטלים מהעולם הערבי החלו לקיים יחסים דיפלומטיים, כלכליים, ובהמשך גם ביטחוניים, עם ישראל, נטעו בהנהגה הישראלית תקוות ליצירת "מזרח תיכון חדש", שבו תהיה ישראל חלק בלתי נפרד מהאזור, ואפילו גורם מוביל בתחומים אזרחיים שונים.

תקוות אלה התבדו בחלקן. גם לאחר חתימת הסכם אוסלו, ואפילו אחרי חתימת הסכם השלום עם ירדן, לא אפשרה מצרים יחסי תרבות, תיירות וכלכלה משמעותיים עם ישראל. בדומה למדינות ערביות נוספות באזור, ראתה מצרים בניסיון הישראלי-אמריקני-אירופי ליצירת שילוב כלכלי-אזורי, סוג של אימפריאליזם כלכלי המיועד להחליף את הקולוניאליזם הגיאוגרפי-צבאי-מדיני שאפיין אותה (בעיני המצרים) עד אותו שלב.

עליית נתניהו לשלטון ב-1996 חיסלה בהדרגה את הוועידות הכלכליות השנתיות שהחלו במקביל לתהליך אוסלו. הראשונה בהן הייתה בקזבלנקה בנובמבר 1994, לאחריה עמאן (1995), קהיר (1996) וקטאר (1997). הליכוד לא היה שותף להתלהבות מהחזון המדיני-כלכלי האזורי, חזון שהיה מזוהה בעיקר עם שמעון פרס, שהפסיד לנתניהו בבחירות. הוועידות הכלכליות דעכו, והסכסוך הישראלי-פלסטיני הידרדר שוב לאלמות קשה בשלהי שנת 2000, לאחר ניסיון כושל נוסף להגיע להסדר, הפעם של ברק וערפאת (ביולי באותה שנה בקמפ דייוויד).

נסיבות מזרח-תיכוניות חדשות לחלוטין נוצרו בעשור השני של המאה ה-21. התחזקות ניכרת של ישראל, בעיקר מבחינה צבאית וכלכלית, במונחים יחסיים לאזור, במקביל ל'אביב הערבי' ההרסני, הציבו אותה בנקודת זינוק שונה, ופתחו בפניה שלל הזדמנויות חדשות. בשל הזדקקותן של מצרים וירדן לטכנולוגיות

ישראליות, למודיעין ישראלי, ובעיקר לתמיכתה הצבאית-ביטחונית של ישראל (במיוחד בתקופת ההתחזקות של דעא"ש), נקלעו שתי המדינות הללו למצב של תלות ביטחונית בישראל, ותלות זו נטרלה כמעט לחלוטין את יכולתן לפעול נגדה בזירה המדינית. באחרונה ישראל פועלת גם לחיזוקה הכלכלי של מצרים, בעיקר באמצעות עסקות בתחום הגז. המשולש הישראלי-מצרי-ירדני אפשר לישראל להרחיב את קשריה למדינות ערביות נוספות, בראשן סעודיה. הידידות הסעודית עם ארצות הברית, בעיקר בעידן הנשיא טראמפ, חיזקה את הקשר הישראלי-סעודי, אף שעודו בלתי רשמי. בשנתו הראשונה של טראמפ בשלטון התווספה סעודיה למאזן הכוחות המזרח-תיכוני כמדינה המגבה את מה שמכונה "הציר המתון" בעולם הערבי נגד איראן, ובאחרונה נגד איראן וטורקיה גם יחד. באופן מפתיע מאוד לא ספגה ישראל, במלאת חמישים שנה לכיבוש, ביקורת גוברת במזרח התיכון על התמשכות הכיבוש. ההיפך הוא הנכון: היא מצאה עצמה בחיקו הנינוח למדי של "העולם הערבי המתון", במאבק שמבחינתו היה חשוב מהסכסוך הישראלי-פלסטיני – המאבק בשאיפות ההתפשטות של איראן.

אם בשנות החמישים והשישים של המאה הקודמת ביססה ישראל את קשריה במזרח התיכון על "ברית הפריפריה" הלא-ערבית, הרי שהיום איראן וטורקיה עוונות לישראל, והידידות האזורית נשענת דווקא על המשולש הערבי: מצרים-ירדן-סעודיה. מהפך של ממש.

האחיזה של ישראל במזרח התיכון, שמקורה בעיקר בעוצמתה הצבאית והמודיעינית, מחזקת את ישראל גם בחלקים אחרים של העולם. עצם העובדה שחלק נכבד מהעולם הערבי מקיים יחסים משמעותיים וגלויים עם ישראל, ובמובנים מסוימים הופך אדיש לעניין הקמת מדינה פלסטינית – דבר שהשתקף בפער בין הרמה ההצהרתית במישור הבין-לאומי, כמו ועידת שרי החוץ של הליגה הערבית בעקבות פרסום "תוכנית המאה" של הנשיא טראמפ לבין המשך שיתוף הפעולה, הגלוי או הסמוי עם מדינת ישראל – הקל על ישראל את הדיפת הביקורת משאר העולם. הנשק הדיפלומטי המזרח-תיכוני כוון בעיקר כלפי מערב אירופה, ובמרכזו השתמשה ירושלים בטיעון כי לא ייתכן שאירופה מבינה את הסכסוך הישראלי-פלסטיני טוב יותר ממצרים ומירדן, שכנותיה וידידותיה.

החברה האזרחית

למרות ש'על הנייר' העולם כולו ממשיך לתמוך באופציית שתי המדינות כפתרון הרצוי בסכסוך הישראלי-פלסטיני, השחקנים המועטים בזירה הבין-לאומית שעדיין פועלים אקטיבית (ולא רק מדברים) לקידום אופציה זו הם בעיקר החוגים הליברליים בציבוריות המערב-אירופית והאמריקנית, חלק מהמנגנון של האיחוד האירופי, וגופי או"ם, דוגמת הוועדה לזכויות האדם ואונסק"ו.

הארגון הקולני והבולט ביותר בפעילות האנטי-ישראלית בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא ה-BDS (Boycott-Disinvestment-Sanctions). ארגון זה, שהוקם לפני כעשור במטרה לכונן סנקציות ברוח אלה שהטיל העולם על דרום אפריקה בשנות השמונים של המאה הקודמת, הצליח למשוך

תשומת לב מרובה בשנים האחרונות. עיקר פעילותו בקרב אנשי אקדמיה וסטודנטים בקמפוסים, אך גם בקרב אנשי תרבות ורוח. הארגון קרא לאומנים ולאנשי אקדמיה להחרים את ישראל כלחץ להפסקת הכיבוש. הצלחותיו היו מעטות יחסית, נוכח העובדה שהאקדמיה העולמית ואנשי התרבות המשיכו ברובם הגדול לבקר בישראל ולקיים איתה קשר. המקרים שבהם זכה ה-BDS להצלחה אכן זכו לתשומת לב מרובה והביכו את ישראל הרשמית. כך למשל, ב-2018 נמנעה נבחרת ארגנטינה מביקור בישראל (למשחק ידידות מול נבחרת ישראל), וכמוה נמנעו מביקור בארץ מספר אומנים בולטים, בהם הזמרת Lorde מניו זילנד. מנגד, במאי 2019 התקיימה בישראל תחרות האירוויזיון, ולא היו מדינות שהחרימו את האירוע החשוב. ולפי שעה אין הודעות של גורמים מחרימים.

ממשלת ישראל מיתגה את תנועת ה-BDS כאויב אסטרטגי, ולמעשה הקימה מיניסטריון למאבק בתנועה בתקצוב של כ-150 מיליון שקל בשנה. המאבק הישראלי הרשמי העניק לתנועה בולטות גדולה עוד יותר מזו שהייתה לה, בעיקר בגלל ההחלטה הישראלית שלא לאפשר לתומכי BDS כניסה לישראל. על רקע זה נמנעה עד כה כניסה של עשרות פעילים בין-לאומיים, שלטענת ישראל היה להם קשר כזה או אחר עם ה-BDS. גירוש הפעילים בנתב"ג כוסה בהרחבה בתקשורת העולמית, ועורר בישראל מחשבות שניות. הרשות הפלסטינית, כמו גם שורה ארוכה של ארגונים ואישים פלסטיניים, תומכים ב-BDS בזירה הבין-לאומית, אך לארגון הנהגה עצמאית, והוא אינו תלוי בתמיכתם.

ארגון ה-BDS לא הצליח לפגוע בישראל משמעותית, ואפילו לא בהתנחלויות, שנגדן הוא ממקד חלק ניכר מפעילותו. עד לשעה זאת אין כל דמיון בין הסנקציות הגורפות על האפרטהייד בשנות השמונים לאפקט של ה-BDS. בסך הכול, נראה שלעת הזאת אין בכוחם של גורמי חברה אזרחית להטות את הכף לטובת הקמת מדינה פלסטינית או אפילו להגברה ניכרת של הלחץ הבין-לאומי על ישראל בנושא. יתר על כן, היקף מינורי שזכה של פעילות פרו-פלסטינית בזירה הבין-לאומית, אינו מסוגל לבלום את המומנטום הפנים-ישראלי, אשר לפי שעה סותם את הגולל על אופציית שתי המדינות.

העולם היהודי – עד כמה מהותי הקרע הפנימי?

אחד השחקנים היותר מפתיעים בזירה שעדיין לוחמת לקידום פתרון שתי המדינות הוא היהדות הליברלית בארצות הברית, בראש ובראשונה ארגון "ג'יי סטריט". הארגון, שקם לפני כעשר שנים, מיצב עצמו כדובר הפלג הליברלי ביהדות ארצות הברית בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני. "ג'יי סטריט" נחשב למייצג של רבע, אולי אפילו שלישי, מיהדות ארצות הברית בסוגיה הישראלית-פלסטינית, והפך אחד הלוחמים המרכזיים להנצחת רעיון שתי המדינות בתודעה הציבורית בארצות הברית ואף מעבר לה.

אומנם אין סיכוי של ממש ש"ג'יי סטריט" ישנה מדיניות של ממשלת ימין-ימין בישראל, בעיקר שעה שממסד הקהילה היהודית בארצות הברית ממשיך לגבות את ממשלת ישראל. יחד עם זאת, חשיבותה הפוליטית של זעקת "ג'יי סטריט" (ושותפותיה) גדולה היום יותר מזו של כל אחד משאר הגורמים הלא-

מדינתיים שעדיין פעילים ב'זירת שתי המדינות'. זו גם הזעקה המשמעותית היחידה נגד הכיבוש שעולה "מתוך הבית" – אף כי לא מתוך מדינת ישראל, אך מקרב העם היהודי.

התנגדות "ג'יי סטריט" לכיבוש מסמנת, אולי לראשונה מאז הקמת מדינת ישראל, קרע ממשי ביהדות ארצות הברית בנושא מדיני-ביטחוני שישראל במרכזו. בעקבות התמשכות הכיבוש אל מעבר לשנתו ה-51 וקריסתו ההדרגתית של רעיון שתי המדינות, מתעוררת ביהדות ארצות הברית דאגה אמיתית לגורלה של הדמוקרטיה הישראלית ולעתידה בהיעדר רוב יהודי מובהק. גרעינים של תסיסה ברוח זו אכן ישנם גם בקהילות יהודיות נוספות בעולם, בעיקר בבריטניה, אך באף לא אחת מהן מגיעות התסיסה והביקורת לכדי רבע עד שליש מאוכלוסיית הקהילה. מעבר לכך, כל הקהילות היהודיות בעולם, למעט זו האמריקנית, קטנות מכדי לחולל שינוי בדעת הקהל ובדיפלומטיה הישראלית.

ממשלת ישראל מודעת היטב לאפשרות שתאבד את התמיכה של חלק ניכר מיהדות ארצות הברית, ועל כן היא מחזקת באחרונה עד מאוד את הקשר שלה עם הקהילה הנוצרית-אוונגליסטית, התומכת בישראל ללא סייג. בולטים בהקשר זה דבריו של שגריר ישראל בארצות הברית, רון דרמו, לפיהם "הקהילה האוונגליסטית היא פי 15 בגודלה מהקהילה היהודית"⁽¹⁾ להתחברות ישראלית לאוונגליסטים עלולות להיות משמעותיות מרחיקות לכת על הקשר של ישראל עם הפזורה היהודית בארצות הברית, ואולי אף עם הפזורה היהודית במספר מדינות נוספות.

במילים אחרות, בעם היהודי, הכולל היום למעלה מ-14 מיליון איש, ישנם כשני מיליון יהודים אמריקנים ועוד כשלושה מיליון יהודים ברחבי העולם כולו (כולל האופוזיציה הלוחמת בכיבוש בתוך ישראל), שאינם מוכנים להשלים עם אפשרות הפיכתה של ישראל למדינה אחת, דו-לאומית. מדובר ביהודים המבקרים בגלוי, ולעיתים גם בבוטות, את מדיניות ממשלת ישראל, עד כדי אפשרות של הסרת התמיכה המדינית בישראל ואולי אף התנערות מהעניין בה כל עוד אין שינוי במדיניותה.

זהו כמובן אינו הוויכוח היחיד ביהדות העולם, והוא מתקיים לצד מחלוקת עוצמתית בין הזרמים השונים ביהדות (האורתודוקסי, הרפורמי והקונסרבטיבי). אך בכל מקרה, מדובר כאן במצב חדש ביהדות האמריקנית, ובעקבותיה – אולי אף ביהדות העולם. זוהי תופעה של העשור האחרון בלבד, שנות התמוטטות תהליך השלום והחזרה לקונפליקט הישראלי-פלסטיני, לאחר שני עשורים של שיחות שלום כמעט בלתי פוסקות.

בהקשר זה חשוב לציין כי במהלך משברי העבר הגדולים בין ישראל וארצות הברית, זכתה ישראל לגיבוי מושלם ואוטומטי של יהדות ארצות הברית, ולאחריו גם של יהדות העולם. בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים נדרש טלפון אחד משגרירות ישראל בווישינגטון אל מועדון הנשיאים של יהדות ארצות הברית כדי שזו תתגייס במהירות וללא היסוס לצידה של ישראל. כך קרה במשבר מכירת מטוסי ה"אייזאקס" האמריקניים לסעודיה בשנות

(1). השגריר דרמר צוטט ברוח זו על ידי מרטין אינדיק – לשעבר שגריר ארצות הברית בישראל.

השמונים, וכן במשבר עיכוב הערבויות לקליטת יהדות ברית המועצות בתחילת שנות התשעים – תקופת נשיאותו של ג'ורג' בוש האב וראשות הממשלה של יצחק שמיר. גם באותם מקרים שבהם הציבה הקריאה הישראלית את יהדות ארצות הברית בעימות חזיתי עם מדיניות אמריקנית מוצהרת, לא ניכרו היסוסים בקהילה היהודית, והיא ניצבה לימין ישראל. הגיבוי היהודי לישראל בשנים האחרונות כבר אינו מושלם, וודאי שאינו אוטומטי.

במשבר המתהווה כעת, כולל התגובה המפוצלת ל'תוכנית המאה' של הנשיא טראמפ, אשר אפשר לכוונתו "משבר המדינה האחת", כבר נוצר קרע בפזורה היהודית, באופן שיהפוך את ישראל מגורם המאחד את יהדות העולם לגורם המפלג אותה. ייתכן שמבחינתה של מדינת ישראל משמעותו של קרע כזה אינה "אסטרטגית" בסוגיות הביטחוניות או הכלכליות, אך עצם פילוג העולם היהודי בסוגיית התמיכה בישראל הוא מצב חדש, שמדינת ישראל מאז הקמתה טרם התמודדה איתו. ספק רב אם תוכל ממשלה בישראל להרשות לעצמה לפגוע באחדות העם היהודי פגיעה מהותית שכזו לאורך זמן.

דוגמה מעניינת לקרע כזה ניתנה באפריל 2018, כאשר השחקנית נטלי פורטמן, יהודייה ילידת ישראל, סירבה להגיע לטקס הענקת פרס "בראשית", המכונה 'הנובל היהודי' בגלל האירועים האחרונים בישראל, לטענתה. המכתב ששיגר אנשיה למארגני הטקס הבהיר שהכוונה היא לירי אש חיה באזרחים בגבול עזה שבועות ואף ימים קודם לכן. סירובה של נטלי פורטמן, שעד אותה עת הייתה אהודה ואפילו נערצת בישראל, גרם לטלטלה של ממש. בישראל הגדיר שר בכיר (שר האנרגיה, יובל שטייניץ) את המעשה כ'גובל באנטישמיות', ושרת התרבות והספורט, מירי רגב, דיברה על הצטרפותה של פורטמן לאנשי ה-BDS.

לקרע מעין זה בסוגיית התמיכה בישראל עלולות להיות השלכות לגבי המדיניות העתידית של ארצות הברית כלפי ישראל (בעיקר במצב של חזרת הדמוקרטיים לבית הלבן), וכן לגבי עצם היותה של ישראל המרכז הרוחני, התרבותי ואפילו הלאומי של העם היהודי בכללו. הסתייגות גלויה ואקטיבית של כחמישית עד רבע מהעם היהודי ממדיניות ישראל בסוגיה הפלסטינית המשפיעה על דמותה העתידית, מהווה קריאת תיגה, שעלולות להיות לה השלכות מרחיקות לכת.

המחאה הפלסטינית בגבול עזה ותוצאותיה

ב-30 במארס 2018 החלה לאורך הגבול של רצועת עזה עם מדינת ישראל מחאה פלסטינית עממית, נתמכת חמאס, שהוגדרה על ידי הפלסטינים כבלתי אלימה. פעילות זו נמשכת כבר למעלה משנה, וגובה קורבנות בצד הפלסטיני, לצד גרימת נזק לרכוש בצד הישראלי (בעיקר באמצעות שריפות). ישראל מיצבה את ההפגנות כאלימות וטרוריסטיות, והבליטה את הסכנה שהן מציבות לריבונותה ואת האיום על חיי הישראלים ביישובי עוטף עזה. ישראל גם הודיעה מראש שבכוונתה לירות אש במפגינים שניסו לחצות את גדר הגבול, וכך אכן קרה. כתוצאה מהאש הישראלית נהרגו באירועים בשנים האחרונות בגבול הרצועה כשלוש מאות פלסטינים ונפצעו אלפים רבים. הציבור הישראלי ברובו הגדול גיבה את השימוש באש חיה מצידו של צה"ל. בזירה הבין-לאומית

זכו האירועים לתשומת לב מועטה, על רקע אירועים בין-לאומיים נוספים, כגון המצב בסוריה, המתח האמריקני-איראני והמתיחות הפנים-אירופית.

יצאת דופן הייתה התגובה להרג הנרחב ב-14 במאי 2018, שיצר גל ביקורת בין-לאומי שכמוהו לא ידעה ישראל מאז כניסת הנשיא טראמפ לבית הלבן בינואר 2017. אירוע פתיחת השגרירות האמריקנית בירושלים באותו יום, בהשתתפות בתו של הנשיא טראמפ, איוונקה, חתנו ג'ראד קושנר ומשלחת אוונגליסטית רמת דרג בראשות הכומר ג'ון הייגי, סוקר בהרחבה, אך ההרג בגבול עזה האפיל עליו תקשורתית. הידיעות והתמונות מגבול עזה הושו, בין השאר, לאירועי הטבח בשרפויל, דרום אפריקה, ב-21 במאריס 1960, והדחו את פתיחת השגרירות בירושלים מהכותרות הראשיות.

התגובות הבין-לאומיות הקשות להרג ב-14 במאי 2018 בגבול רצועת עזה – מדינית ותקשורתית – לא היו נטל של ממש על מעמדה הבין-לאומי של ישראל. שגרירי ישראל באירלנד ובבלגיה ולוקסמבורג (אותה שגרירה) זומנו למשרדי החוץ בדבלין ובבריסל לנזיפות, אך שאר מדינות מערב אירופה הסתפקו בגינויים, מיעוטן גם דרש חקירה. ארצות הברית, לעומת זאת, הצביעה בתגובתה הרשמית על החמאס כאשם בהרג. ועדת זכויות האדם של האו"ם קיבלה ברוב גדול החלטה לחקור את אירועי הירי במפגינים הפלסטינים בגבול עזה. בלגיה וספרד נמנו עם התומכות בהחלטה, ארצות הברית ואוסטרליה התנגדו. בשלהי 2019 החליטה התובעת של בית הדין הפלילי הבינלאומי לכלול את הירי באש חיה על מפגינים בגבול עזה ברשימת פשעי המלחמה שביצעו שני הצדדים.

הנחישות והאחדות בתוך ישראל; היכולת של ישראל להתמודד צבאית, כלכלית וטכנולוגית עם ההפגנות הפלסטיניות; ובעיקר החוסן הבין-לאומי של ישראל בסוגיה (לפחות כל עוד ממשל טראמפ ברקע) – כל אלה מנעו, עד כה, מגל ההפגנות הפלסטיני הישגים מדיניים והסברתיים בולטים וארוכי טווח.

"חוק הלאום" והשלכותיו הבין-לאומיות

ב-18 ביולי 2018 חוקקה הכנסת את "חוק הלאום" (חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי). החוק עבר בכנסת ברוב של 62 תומכים נגד 57 מתנגדים. חוק הלאום עורר תגובה נזעמת בקרב הציבור הערבי והדרוזי בישראל ובחוגים יהודים ליברליים בארץ ובתפוצות.

החוק מגביר את הביקורת על ישראל בעולם בעיקר בשני הקשרים:

1. היחס למיעוט הערבי בישראל.

2. כמבוא למדינה דו-לאומית.

בנושא המיעוט הערבי (האזרחים הפלסטינים) בישראל כמעט ולא הושמעה בשנים האחרונות ביקורת בין-לאומית על ישראל. ההיפך הוא הנכון – העלייה ברמת החיים של אזרחי ישראל הערבים והגברת שילובם בחיי הכלכלה, התרבות והספורט, הובאו תכופות כהוכחה לאי-קיומו של אפרטהייד בישראל. גם רבים ממבקריה הקשים של ממשלת ישראל נהגו לטעון שהמצב בגדה המערבית גובל באפרטהייד, אך לא כן בישראל עצמה.

חוק הלאום יכול להוות נקודת מפנה בסוגיה. גם אם יש שיפור בתנאים הפיזיים של האוכלוסייה הערבית בישראל, כולל בתחומי התשתיות והתעסוקה, חוק הלאום הוא שיאו של תהליך הפגיעה המתמשכת באוכלוסייה זו בכל הנוגע לסמליה ולזכויותיה הרחניות והקולקטיביות. הפנייה של חברי כנסת ערבים לאו"ם בסוגיית חוק הלאום והשלכותיו הציבוריות בישראל, וכן הקריאה בתוך ישראל להעמידם לדין על בגידה, היא איתות ראשוני למפנה כזה. עד לחקיקת חוק הלאום הייתה זהירות מופלגת בהנהגת הציבור הערבי בישראל לגבי ביקורת על ממשלת ישראל בזירה הבין-לאומית, בין בסוגיית הכיבוש ובין בנושא זכויות המיעוט הערבי. בעקבות הזעם על חוק הלאום צצים סימנים ראשונים לכך שהזהירות הזאת מתפוגגת. מיותר לציין שאם ההנהגה הערבית בישראל לא תשמיע את קולה בנושא מחוץ לישראל, לא תהיה ביקורת בין-לאומית משמעותית על ישראל בנושא זכויות המיעוט הערבי.

בנושא החוק כמבוא למדינה דו-לאומית, כמעט בלתי אפשרי שלא לראות את הפיחות במעמד האוכלוסייה הערבית בישראל כמבוא למעמדם הצפוי של הפלסטינים במדינה הדו-לאומית ההולכת ומתגבשת. ככל שהולך ומתהווה רוב ישראלי שחדל להאמין באפשרות של שתי מדינות החיות בשלום זו לצד זו, ונמשכת תנופת ההתנחלויות בגדה המערבית, כך גדל הצורך בהכנת דעת הקהל הישראלית והבין-לאומית ליצירת שני סוגים של תושבות בישראל הדו-לאומית. חוק הלאום מבהיר כי מדינת ישראל היא מדינתו של הציבור היהודי שחי בה, וכי למיעוטים שחיים בה (ושיחיו בה בעתיד) מעמד שונה. כיוון שאמירה זו סותרת את מגילת העצמאות, יש מבחינת ממשלת ישראל צורך בעבודת הכנה יסודית לשינוי העומד בפתח.

בזירה הבין-לאומית האתגר של ממשלת ישראל גדול במיוחד: בהיעדר חוקה ישראלית הייתה הכרזת העצמאות תעודת הזהות של ישראל בעולם. הצהרה זו, שתוכנה גובש בעצה אחת עם האו"ם (אשר הכריז על הקמת המדינה), אינה התחייבות רק כלפי תושביה של מדינת ישראל, אלא גם התחייבות (יש האומרים אפילו משפטית) של ישראל כלפי הזירה הבין-לאומית. הפרת התחייבות כזאת של ממשלה כלפי מכלול אזרחיה וכלפי הזירה הבין-לאומית, היא מהלך שנדרשת לו הכנה יסודית, כולל ברמת החקיקה, וחוק הלאום הוא בבחינת תחילת ביצועו.

לחוק הלאום יש כמובן השלכות גם על הפזורה היהודית, והן מתווספות לקרע המתגבר בין ישראל והפזורה, עליו דובר בהרחבה. יהדות ארצות הברית עומדת כאן שוב למבחן בכל הנוגע ליחסה לישראל הדמוקרטית. המיליארדר היהודי ונלד לאודר, המשמש גם נשיא הקונגרס היהודי העולמי, ביטא את תחושותיו בנושא במאמר שפרסם ב"ניו יורק טיימס" (14 באוגוסט 2018), שם כינה את חוק הלאום "פעולה הרסנית". תוך שהוא כורך את חוק הלאום עם פגיעות ישראליות אחרות בחופש הביטוי ובזכויות האדם, כתב לאודר: "ישראל עלולה למצוא את עצמה מזוהה עם מערכת ערכים שבורה וחברים מפוקפקים. יהודים צעירים המחזיקים בתפיסת עולם ליברלית עלולים לא לתמוך בישראל בזירה הבין-לאומית".

"תוכנית המאה" של הנשיא טראמפ

"תוכנית המאה" שפורסמה בראש חוצות בינואר 2020, משנה את המציאות בסכסוך הישראלי-פלסטיני, גם אם לא תתממש בעתיד. הסיכוי שמנהיג ישראלי יוכל להעניק לציבור הישראלי פחות מ 30% משטח הגדה המערבית שהציע לו בנדיבות רבה הנשיא טראמפ, נראית בלתי מציאותית. ומנגד - הסיכוי שמנהיג פלסטיני כלשהו יקבל את התוכנית, נראית גם היא חסרת סיכוי. אי לכך, הסיכוי שהתוכנית, אף שהיא מאזכרת את המונח "מדינה פלסטינית", אכן תביא למדינה כזו - אפסי. "תוכנית המאה" עלולה להתברר בעתיד כמכת המוות לרעיון שתי המדינות. אם היא תתממש בחלקה, תהיה זו לכל היותר תכנית תוכנית הבנטוסונים (מדינות ילידים) החדשה, ארבעים שנה לאחר זו המקורית.

עשר מדינות חסות תכנן משטר האפרטהייד שהתקיים בדרום אפריקה ליצור בשטחו. מספר דומה של בנטוסונים יועדו לטריטוריה שהפכה לימים לנמיביה. רק ארבע מדינות כאלה הקים האפרטהייד בפועל (בופוטוסאנה, ונדה, סיסקאי וטראנסקאי). איש כמעט לא זוכר כיום את שמוניהן של השאר, את כולם נשאה הרוח. דרום אפריקה הייתה המדינה היחידה בעולם שהכירה רשמית בבנטוסטאנים. ההחלטות החשובות לגבי המתרחש בהן התקבלו בפרטוריה בלבד.

אולם נדמה היה שבזכותה של נחישות בין-לאומית שהופגנה אז, לפחות שיעור היסטורי חשוב אחד נחרט היטב - הניסיון להלבין משטר מפלה ומדכא באמצעות יצירת שטחים 'אוטונומיים' פיקטיביים שבהם ירוכזו המוני נתינים חסרי זכויות פוליטיות של ממש - לא צלח שם ולא יעבוד במקום אחר.

עשרות שנים מחיי הקדשתי לשירות החוץ הישראלי. במסגרתן שימשתי, בין השאר, אחראי על הדסק הדרום אפריקאי, ובין השנים 1992-1994 כיהנתי בדרום אפריקה כשגריר מדינתי. במהלך השנים הללו למדתי, לבושתי, שאף מדינה בעולם (מלבד דרום אפריקה) לא תרמה לכלכלת הבנטוסונים יותר מאשר ישראל. במדינות החסות הדרום אפריקניות בנו ישראלים מפעלים, שכונות מגורים, בית חולים ואפילו אצטדיון כדורגל וחוות תנינים. לגדולה שבבנטוסטנים, בופוטאצוואנה, אפשרה ישראל להקים נציגות דיפלומטית בתל אביב, ואת מנהיגה לוקאס מנגופה, שהוחרם על ידי העולם כולו, אירחנה תכופות.

כך, בעוד העולם כולו החרים את מצג השווה של הבנטוסטנים, נרתמה ישראל לסייע למשטר האפרטהייד, ולבקשתו - נרתמה לקידומו. שיתוף הפעולה הביטחוני עם האפרטהייד היווה כמובן תמריץ לתמיכה הישראלית בבנטוסטאנים.

כעת, בסיועה הפעיל של המעצמה המובילה בעולם, מבקשת ישראל לפתח ולטפח את מודל שנות האלפיים של אותה פרקטיקה פסולה.

זו, למעשה, הייתה תמצית מופע האימים שהועלה בינואר 2020 בבית הלבן. ממשלו של הנשיא טראמפ העניק מתנה נוספת לידידו הקרוב נתניהו, ולקראת הבחירות המתרגשות עלינו בישראל הציג (במעמד צד אחד) את התוכנית שרקמו שליחיו בשנים האחרונות. פרטיה, כמו גם הרטוריקה ששימשה את שני הדוברים, הבהירו כי לא ב'עסקה' מדובה, אלא במימוש תוכניתו רבת השנים

של נתניהו להעמיק את השליטה הישראלית בגדה המערבית מבלי שתושביה ייהנו מחירות של ממש ומזכויות פוליטיות בסיסיות.

אולם לא רק קרוב לשליש מהשטח הכבוש ביקש הנשיא להעניק לידידו, אלא גם, ואולי בעיקר, כסות של הסכמה בין-לאומית. כך, בדומה להכרה האמריקאית ברמת הגולן כשטח ריבוני ישראלי ולהעברת שגרירותם לירושלים, מאותה טראמפ שביכולתו ובכוונתו למחוק את מדיניותה ארוכת השנים של הקהילה הבין-לאומית, ואף לתפוס את מקומה כסמכות המעניקה תוקף לשינויים במעמד המדיני של שטחים שמתקיימים בהם סכסוכים.

אלה אינן חדשות רעות רק עבור הפלסטינים והישראלים. במשך שנים קבע האו"ם, על מסגרותיו השונות, שחלוקת הארץ לשתי מדינות עצמאיות היא הפתרון הצודק ובר-הקיימא היחיד. בבסיס פתרון זה עומדת התפיסה כי לכל 14 מיליון האנשים החיים כיום בין נהר הירדן לים התיכון עומדת הזכות לחיות בעצמאות, בשוויון ובכבוד, וכי הדרך להבטיח זאת עוברת בסיומו של הכיבוש הישראלי המוטל כבר למעלה מיובל שנים, ובחלוקת הארץ על בסיס גבולות 1967. מוסדות חשובים ורבי-משקל, דוגמת האיחוד האירופי והליגה הערבית, חזרו שוב ושוב על תמיכתן ומחויבותן למודל זה, וכך נהגו גם הממשלים האמריקאים – רפובליקנים ודמוקרטים כאחד. אולם המחויבות הרטרית שהפגינה הקהילה הבין-לאומית לפתרון שתי המדינות, לא הובילה עד כה לנקיטת צעדים של ממש, ומכך הסיקו כנראה נתניהו וטראמפ כי דרכם לקידום חזון הסיפוח פתוחה.

את המפה המצורפת לתוכנית צריך אם כן לקרוא קריאה כפולה: במישור הארצי זהו חיקוי מודל הבנטוסטנים, כאשר את הפרגמנטים הפלסטיניים מקיפה שליטה ישראלית מלאה, החולשת גם על המנהרות והגשרים שדרכם אמורה להתנהל התנועה בין חלקיה השונים של 'מדינת פלסטין'. ואילו במישור המדיני, זו היא הכרזה כי הנשיא האמריקאי מפקיע את הכוח מהקהילה הבין-לאומית, ומאותת שבכוחו ובסמכותו להכשיר את יצירתו של אפרטהייד מדגם חדש. לכוונות היהירה הזו צריך ואפשר לתת תשובה ברורה.

רק לפני מעט יותר משלוש שנים אישרה מועצת הביטחון את החלטה 2334, שקבעה שההתנחלויות בשטחים הפלסטיניים כבושים אינן חוקיות, וכי לא יוכרו שינויי גבול מקו הפסקת האש של 1967, זולת כאלו שיוסכמו בין הצדדים. כיום, כמענה לצעדים החד-צדדיים שמקדמים טראמפ ונתניהו, ולאור הכרזתו של האחרון כי בכוונתו לבצע סיפוח בטווח של חודשים ספורים, נדרשת הקהילה הבין-לאומית לשוב ולהשמיע את קולה בצורה חדה וברורה. אסור שיינתן אישור, ולו בשתיקה, לתוכנית האפרטהייד החדשה ולרעיון המעוות שעמד מאחוריה. זו תהיה בגידה לא רק במיליוני האנשים החיים כאן, אלא גם במורשת ההתנגדות הבין-לאומית לאפרטהייד הדרום אפריקאי ובאפקטיביות שהייתה לה.

סיכום

האם הניצחון הדיפלומטי המתמשך של ישראל בזירה הבין-לאומית, כפי שהיא מסתמך בימים אלה חרף קריסת תהליך השלום, יחזיק מעמד לאורך זמן? האם יביא להקשחת עמדותיה ודרישותיה של ישראל (בעיקר בנושא סיפוח הגדה המערבית או חלקים ממנה)? ואולי גם, בסופו של דבר, להתפרצות אלימה או לויתור פלסטיני על הדרישה להקמת מדינה עצמאית?

הפער הגדול בין הקונצנזוס העולמי באשר לצורך בשתי מדינות ריבוניות, ישראל ופלסטין, החיות בשלום זו לצד זו, לבין העמדה הישראלית העכשווית, המתנגדת להקמת מדינה פלסטינית, אינו ברור דיו בזירה הבין-לאומית. בדרך כלל הצליחה ישראל למצב את עצמה כמי שמעוניינת בשלום אך חסרה את הפרטנר הפלסטיני הדרוש. יחד עם זאת, בארבע שנות קואליציית הימין-ימין של נתניהו התחזקה מאוד האחיזה הישראלית בגדה המערבית (יהודה ושומרון), וגברו הקולות הפומביים בישראל הרשמית נגד אופציית שתי המדינות ובעד סיפוח חלק מהשטחים. מהלכים אלה החלישו את התמיכה ברעיון שתי המדינות בדעת הקהל הישראלית והפלסטינית גם יחד. צפוי היה שהסחף הישראלי בכיוון זה יגביר את החיכוך בין ישראל והזירה הבין-לאומית, אך לא כך קרה בפועל. התזוזה הבין-לאומית לעבר משטרים שמרניים/פופוליסטיים/לאומניים, לצד התחזקותה הצבאית-כלכלית של ישראל, מנעו חיכוך כזה ואף שיפרו במידת מה את מצבה הבין-לאומי של ישראל בעשור האחרון.

אם לא תדרוש הזירה הבין-לאומית על רבדיה השונים שינוי מהותי בעמדה הישראלית, שינוי ברמה של פניית פרסה – אנחנו שועטים אל עבר מדינה דו-לאומית, שהאתגר בניהולה היום-יומי ובשיווקה לעולם גדול לאין ערוך מניהול ממשיווק המצב הקיים היום בסכסוך הישראלי-פלסטיני.

